

Dr. Dejan Valentinčič

Vsi smo Slovenci, več nas združuje, kot ločuje

Predavanje na romanju treh Slovenij – 1. del

Dragi rojaki, zopet smo zbrani pod plaščem Višarske Matere Božje, ob že tridesetem romanju matične, zamejske in zdomske Slovenije. Na veliko mestih in koncih tega sveta se zbiramo Slovenci, a upam si reči, da nikjer na tako lepem koščku zemeljskega raja kot prav tukaj, pri Višarski Mariji. Pa ne le zaradi čudovite gorske narave in cerkvice s poslikavami Toneta Kralja, ampak tudi zaradi ljudi dobrega srca, ki si tukaj vsako leto radi stisnemo roke, izmenjamo nekaj besed ter dajemo korajžo za naprej. Predvsem pa je to zbirališče najlepše zaradi vsebine romanja, ko se k nebeškemu Očetu obračamo s priprošnjo za vse tri duše slovenstva – za matično, zamejsko in zdonsko. Naš največji pisatelj Ivan Cankar, čigar stoletnico smrti letos praznujemo, je v svojem zadnjem predavanju izrekel besede: »Ljubljana je srce Slovenije, Trst pa njena pljuča.« Te besede lahko in moramo danes preoblikovati v: »Slovenija je srce slovenstva, zamejstvo in zdomstvo pa njegova pljuča.« Prepričan sem, da ko razmišljamo o prihodnosti slovenskega naroda, je možnost le ena: ali bodo preživele vse tri razsežnosti slovenske biti – matična, zamejska in zdonska – ali pa nobena od njih.

Toda kaj danes sploh pomeni biti Slovenec? Dovolite mi, da danes skupaj z vami nekaj misli namenim prav temu vprašanju: mozaiku slovenskih identitet in opredelitev v 21. stoletju.

Postaviti si upam smelo trditev, da nihče izmed rojakov, ki so danes zunaj matične Slovenije, pa čeprav se tam čisto dobro počutijo in je to njihov dom, tam izvorno ne živijo po lastni volji. Niso bili nasilno preseljeni le begunci izpod območij soške fronte, žrtve fašističnega in avstrijsko nacionalističnega nasilnega preseljevanja, predvsem učitelji in duhovniki, žrtve nacističnega pregona koroških Slovencev ter ostalega nacističnega izganjanja in povojni porabski deportiranci s strani madžarskih komunistov. Enako so v nasprotju s svojimi željami morali domove zapustiti tudi politični begunci, ki so naše narodno ozemlje zapuščali najprej zaradi fašističnega raznarodovanja, kasneje pa komunističnega množičnega pobijanja vseh, ki niso delili njihove ideologije. Tudi vsi ti niso imeli druge izbire, kot si z begom rešiti svoje življenje. A če sledimo družboslovnim teorijam, da nobene migracije niso prostovoljne, se moramo zavedati, da tudi vsi, ki so na tuje odšli za večjim kosom kruha, ker jih domača zemlja ni zmogla nahraniti, tega niso naredili po svoji volji, ampak druge izbire niso imeli. Ko takole razmišljamo o naši zgodovini, postane jasno, da je zgodovina Slovencev zgodovina izseljevanja. Le Bog ve, koliko naših mater in očetov je na hišnih vratih čakalo svoje otroke, da pridejo nazaj, a teh nikoli več ni bilo.

Na žalost pa se zgodovina rada ponavlja. Ko govorimo o izseljevanju, moramo še posebej pomisliti na približno 9000 mladih, ki se zadnja leta vsako leto izseli iz Slovenije. Jim je Slovenija mati ali mačeha?

Zelo me boli tudi vsakokrat, ko slišim, da so si koroški ali Beneški Slovenci sami krivi za raznarodovalne pritiske zaradi njihove odločitve na plebiscitu. Takšne izjave kažejo nerazumevanje, kako številni dejavniki vplivajo na človekove odločitve, opredelitve in

identitete ter v katerih okoliščinah so se rojaki na obeh plebiscitih tako odločili, kaj jim je bilo obljubljeno in kaj nato uresničeno.

Pol milijona Slovencev živi danes v sosedstvu ali raztresenih po vseh koščkih tega našega sveta. A to ni le tragika, problem in izguba narodnega telesa. Je tudi priložnost in kulturna vrednota. Govorimo lahko o globalni panslovenski družini.

Toda preveč preprosto bi bilo razmišljati, da vse Slovence tega sveta opredeljujejo iste lastnosti, vzorci in motivacije. Vsakdo mora svoje slovenstvo živeti v svojih družbenih pogojih. Družbe se spreminjajo, vsaka po svoje, in tako se tudi ljudje.

Pogled v zamejstvo

Ko se danes zazremo na Koroško, zibelko slovenskega naroda, je kulturna dejavnost koroških Slovencev impresivna. Preko sto kulturnih društev, pevskih zborov in gledaliških skupin, ki delujejo po vaseh, daje tem krajem neizbrisen pečat. Rezultat vsestranske kulturne ponudbe tudi za otroke je tesnejša kasnejša zasidranost mladih v kulturnem, športnem, gospodarskem in humanitarnem življenju narodne skupnosti. Na žalost mladi zaenkrat ne kažejo enakega navdušenja za politično delo. Skoraj vsesplošno ponavljanje, da jih manjšinska politika ne zanima, da se v zastopniških organizacijah ne prepoznajo ter da s starejšimi ne čutijo povezave, je kar nekoliko zaskrbljujoče. Sam verjamem, da je ločevanje življenja narodne skupnosti in tudi političnega udejstvovanja enako, kot bi poskušali ločevati lahek vetrič od močnega vetra. Nemogoče. Tudi sam pritrjujem misli, da bi manjšina, ki ničesar več ne bi zahtevala, bila že mrtva manjšina. Zato upam, da se bo v prihodnjih letih vse več mladih opogumilo tudi v tej smeri. Dolžnost starejših pa je, da mladim dopustijo, da določene stvari naredijo tudi drugače. Drugače in boljše.

Tudi na avstrijskem Štajerskem je manjšina veliko bolj kulturno kot pa politično umeščena. Pavlova hiša in kulturno društvo Člen 7 sta pomembna stebra slovenske prisotnosti. A med domačini so očitno pustili hude posledice dogodki, ko so se po koncu prve svetovne vojne leta 1919 štajerski Slovenci povezali v Katoliško slovensko izobraževalno društvo in je bil predsednik Matej Pintar umorjen. Temu je sledilo dolgo zatišje. Ko je bilo leta 1988 ustanovljeno društvo Člen 7, pa je predsednica Andrea Haberl-Zemljič na svoj dom prejela pisemsko bombo. Pavlova hiša in društvo Člen 7 sta veliko naredila za čezmejno povezovanje in miroljubno vzdušje. Čaka pa ju še pomembno in naporno delo, da se v teh krajih avtohtone slovenske poselitve spet prebudijo še vedno zatrte slovenske identitete.

20. stoletje ni bilo blagodejno niti do porabskih Slovencev na današnji Madžarski. Veliko olajšanje je bilo po demokratizaciji obeh držav, ko je meja spet postala prepustna. Po pripovedovanju ljudi iz Slovenije, ki so bili vpeti v to porabsko renesanso pred četrto stoletje, so bili glede razvoja Porabja zelo optimistični. Slovenija je namenila izdatno materialno

pomoč, slovenske organizacije so se lepo razvijale. Žal pa vsa pričakovanja niso obrodila sadov. V mladih porabskih družinah je tako danes slovenščina že skoraj neslišan jezik. Zaradi boljših ekonomskih možnosti pa se številni iz porabskih vasi selijo v bližnjo Avstrijo ali v notranjost Madžarske.

Ne le na Madžarskem, tudi povsod drugod je slovensko identiteto zunaj krajev avtohtone in strnjene poselitve veliko težje ohranjati. Dejstvo, da danes več porabskih Slovencev živi v Monoštru ali v Budimpešti kot v vseh porabskih vaseh; da več koroških Slovencev živi na Dunaju kot pa po vsej južni Koroški; več Beneških Slovencev pa v Čedadu ali Vidmu kot v vseh beneških dolinah, pomeni za ohranjanje našega zamejskega življa poseben izziv. Odgovora na to dilemo še niso našle ne te skupnosti same ne njihove zastopniške organizacije, ne lokalne in državne oblasti niti Republika Slovenija kot njihova matična država in država zaščitnica.

Profesor na višji slovenski šoli v Trstu mi je ob pogovoru o današnjih mladih Slovencih v Italiji dejal: »Nobenega dvoma ni, slovenska identiteta postopoma blede, a v vsakem razredu se najde tudi par mladih, ki so kot TIGR-ovci.« Pozitivna sprememba vzdušja med manjšino in večino je, enako kot v ostalih zamejstvih, vidna tudi v Italiji. To na eni strani pomeni bolj sproščeno narodnostno opredeljevanje, na drugi strani pa tudi za manjšino, ki je od vseh veljala za najbolj trdno zavedno in navezano na Slovenijo, varljivo lagodje, ko je topljenje v italijansko družbo manj opazno. Čeprav ne moremo spregledati, da politična in gospodarska moč manjšine šibi, manjša se udeležba v narodnostnih strukturah, trdna narodno zavedna jedra pa se umikajo dvojezičnosti, ne smemo spregledati tudi dejstev, da so slovenska društva na teritoriju še zelo živa in privabijo veliko ljudi, vse več mladih študira v Sloveniji in se čez mejo tudi poroča, pojavljajo se nove pobude, v katerih svoj odsev najdejo različni odtenki narodne skupnosti, tudi taki, ki so dolgo morali biti ob strani. Dogodki, kot je bil poskus vsiljene reforme lokalnih samouprav ali vsiljenega združevanja glasbenih šol, pa kažejo, da so manjšinske pravice tudi danes vse prej kot nekaj samoumevnega. Žal v vseh zamejstvih na daritvenem oltarju dobrih odnosov med manjšino in večino kratko potegnejo manjšinske pravice.

A vendarle v Videmski pokrajini, kjer je bilo slovenstvo najbolj potlačeno, opažamo pozitivne spremembe tudi na tem področju. Končno tudi oblasti vse bolj priznavajo slovensko dušo teh krajev. V vaseh Kanalske doline še vedno poteka živahno kulturno življenje, slovenske strukture pa so vse bolj razvejane. Skrajni čas pa je, da se sistematično uredi tudi učenje slovenskega jezika, kjer se že leta zatika, kar je povsem nedopustno. V Reziji vidimo vse bolj samozavestno delovanje naših pripadnikov slovenske manjšine, kar nas lahko zelo veseli. Upamo pa, da bo na občinskih volitvah naslednje leto Rezija dobila vodstvo, ki bo spoštovalo demokratična načela 21. stoletja in bo svojo politiko raje kot na mitih gradilo na dejstvih. V Nadiški dolini mladi, ki so izšli iz dvojezične šole v Špetru, kažejo veliko življenjske energije za nadaljnji razvoj teh skupnosti. Slovensko kulturo in identiteto ne le ohranjajo, ampak s številnimi novimi pobudami tudi razvijajo in posodablajo. Verjamem, da tudi vsega

obsojanja vredni dogodki, kot je bila letošnja prepoved slovenščine med prvim svetim obhajilom v Špetru, ne bodo zavrli vse večje pokončnosti pripadnikov slovenske manjšine, za katere se zdi, da so v zadnjih letih kot Feniks skorajda vstali iz pepela. Nova pozitivna sprememba je vidna prav v teh dneh, ko je bilo odločeno, da bo odslej mogoče otrokom poslušati verouk tudi v slovenščini. To je še bolj razveseljivo, ker je pobuda prišla od samih staršev.

Namenoma sem v omejen pogled v zamejske stvarnosti vključil takšne vidike, ki kažejo deloma različen položaj v vsakem zamejstvu, hkrati pa trende in tegobe, ki so tudi skupni. Pa še v nečem so si zamejske skupnosti zelo podobne – v tem, da je za njihov nadaljnji obstoj ključno povezovanje z matično Slovenijo. Glede tega je bilo veliko že narejeno, še vedno pa se tudi išče poti za še številne neizkoriščene možnosti. Nepozabni prof. Vilijem Černo iz Benečije je že v 70. letih prejšnjega stoletja, ko je naše narodno ozemlje še sekala železna zavesa, razmišljal o čezmejnem povezovanju, v veri, da je prihodnost Evrope bolj v regijah kot v državah. Ta ideja danes postaja že ena velikih teorij o prihodnosti Evropske unije. V preseku vprašljivih vizij o združenih državah Evrope na eni strani ter nacionalističnih rahljanj evropske družine na drugi strani, je prav Evropa regij izbira, v katero tudi sam najbolj verjamem. Možnost, da meje postanejo čim bolj nevidne in jih ljudje ne občutijo več, je edinstvena zgodovinska priložnost, ki jo živimo v tem trenutku. Evropska unija preko svojih projektov, iniciativ in finančnih podpor daje materialne spodbude za to. A le takšno sterilno povezovanje ne bo obrodilo sadov. Ključna je osebna vez, pristni stiki med ljudmi. Ko tukaj razmišljam o teh idejah, pa ne gre le za neko idealistično teoretiziranje in tehnično rešitev, ampak čisto iskreno rečem, da sam kot svoj življenjski prostor čutim celotno regijo Alpe-Jadran. Ob šumečih Dravi, Nadiži in Zilji, pod vršaci mogočnih Karavank, ob žitnih poljih Podjune in njenih jezerih, v devinskem zalivu, v prijetnem poletnem hladu Gorskega kotarja ali v meglicah porabskih ravnin, se ne počutim prav nič manj doma kot v rodni dolini Soče. Kozmopolitizem in medkulturnost zagotovo bogatita in dajeta širšo sliko o življenju in svetu, a v stiku s posameznikom druge kulture človek ne more tako kot z rojakom čutiti, da si del nečesa, biti intimen s svetom okoli sebe in s sočlovekom. Tam se resnično zaveš, da vsem odtenkom navkljub smo vsi Slovenci in nas več združuje kot ločuje.

Slovenci na Hrvaškem

Največje premike na področju povezovanja z matico in čezmejnega sodelovanja je v zadnjem obdobju naredila slovenska narodna manjšina na Hrvaškem. Ta, ki sem jo v dosedanjem opisu izpustil. Za to pa obstaja poseben razlog. Organizatorji so me prosili, naj prav Slovencem na Hrvaškem, skupnosti, ki jo pogosto kar spregledamo, namenim posebno pozornost in jih primerno ovrednotim.

Izmed vseh slovenskih skupnosti v sosednjih državah je prav ta na Hrvaškem najmanj poznana. Posebnost Slovencev na Hrvaškem je, da je Hrvaška edina evropska država, ki ne ločuje statusa avtohtonih in priseljenih manjšin. Razlogi za to so v širši hrvaški politiki, ko avtohtoni in številčni srbski manjšini ne želi dati posebnega statusa. A to vpliva tudi na Slovence. Na Hrvaškem živijo namreč tako pripadniki avtohtone slovenske poselitve kot priseljenci iz Slovenije in njihovi potomci. Kot avtohtona manjšina Slovenci živijo na območju severne Istre, reškega zaledja, Gorskega kotarja, Medmurja, Obkolpja in Obsotelja. Kot posledica migracij pa predvsem v večjih mestih, bivših industrijskih, turističnih in vojaških centrih.

Pomembna razlika pri slovenski manjšini na Hrvaškem v primerjavi z ostalimi slovenskimi manjšinami je predvsem v tem, da v preteklosti ni prihajalo do nacionalnih nasprotij med večinskim in manjšinskim prebivalstvom, ampak so živeli složno. Razlika med slovenščino in italijanščino, nemščino ali madžarščino je nedvoumna, pri slovensko-hrvaškem stiku pa ni tako. Na obmejnem območju s slušnega vidika narečja in jezika postajata vse bolj podobna in prehajata drug v drugega. Posledično tudi identiteta med Slovenci ni tako izrazita, ampak se večina ne želi tako eksplicitno identificirati, saj čutijo tudi pripadnost hrvaški državi in narodu.

K tej trditvi pa obstajajo tudi določene izjeme, ki se jih prepogosto spregleda. Naj najprej omenim čas druge svetovne vojne in okupacijo ustaške Nezavistne republike Hrvaške petih slovenskih naselij: Bregansko selo (danes se imenuje Slovenska vas), Nova vas pri Bregani (danes Nova vas pri Mokricah), Jesenice na Dolenjskem, Obrežje in Čedem. Čeprav se po vojni in tudi še danes o tem ne govori, je to pri obmejnem prebivalstvu, ki je to občutilo, vendarle pustilo globoko grenko sled.

Še daljšo brado pa ima vprašanje Štrigove in Razkrižja. Z uvedbo šestojanuarske diktature in Kraljevine Jugoslavije je bilo celotno Medmurje odtrgano od nekdanje mariborske oblasti in namesto v Dravsko dodeljeno v Savsko banovino. Prebivalstvo v občini Štrigova se je nato samo izjasnilo, da želi biti v Dravski banovini. Zato so vendarle leta 1931, na izrazito željo krajanov, priključili vso občino Štrigova Dravski banovini. A ker je območje ostalo pod cerkveno oblastjo Zagreba, so slovenske patre leta 1936 odslovili ter s hrvaškimi uvedli v bogoslužje hrvaščino, slovenski kulturni delavci pa so postali trn v peti, ki so jim hrvaški duhovniki odrekli celo zakramente.

Leta 1945 sta Razkrižje in Štrigova najprej postala slovenska, potem leta 1946 hrvaška, po silnih protestih tukajšnjih ljudi pa je Razkrižje spet postalo slovensko leta 1947. Nekaj mesecev po vojni so Hrvati odprli vprašanje občine Štrigova, češ da je celotno Medmurje vedno bilo hrvaško. Ljudje so organizirali svoje narodne odbore, šole in izobesili slovenske zastave. Oktobra 1945 je bila ustanovljena posebna komisija iz predstavnikov občinskih

narodnih odborov Slovenije in Hrvaške. Čeprav je na tem območju živel večina avtohtonega slovenskega prebivalstva, je komisija odločila, da bodo pripadali Hrvaški. Po skopih podatkih je demonstriralo okrog 5100 Slovencev. Upor so po naročilu Kardelja in Mačka zatrli slovenski oznovci in knojevci. Protestiranje je kasneje vendarle prineslo določen rezultat. Tako je občina Razkrižje s 1600 občani vendarle ostala v Sloveniji, občina Štrigova s 3500 prebivalci v osmih vaseh in enaindvajsetih zaselkih pa je pripadla Hrvaški. Ker pa so prebivalci še naprej demonstrirali, je hrvaška UDBA uvedla nezaslišan teror. Leta 1947 so hrvaški komunisti poklali 31 civilistov, še veliko večje število pa krvavo mučili, kasneje pa zaprli in jim zaplenili premoženje. Popis iz leta 1948 pove veliko. V Razkrižju je takrat prebivalo 1100 Slovencev, 19 Hrvatov in 1 Madžar! Zadnji plaz izgube slovenskega ozemlja in prebivalstva pa sledi s sedanjim arbitražnim sporazumom. Ker tamkajšnja meja sledi katastru, bo vseh spornih 10 hiš in 35 prebivalcev očitno pripadlo Hrvaški. Ne le v Razkrižju, ampak pri popolnoma vseh mejnih območjih, ki sta si ju lastili obe državi, je prebivalstvo želelo živeti v Sloveniji, žal pa po arbitražnem sporazumu večina pripade Hrvaški.

V času skupne države je bilo o manjšinskem vprašanju vsaj nezaželeno, če ne tudi prepovedano govoriti. Tudi s strokovnega vidika. Če je Fran Ramovš v Dialektološki karti slovenskega jezika leta 1931 še uvrščal tudi slovenske jezikovne točke na območju današnje Hrvaške, pa je bilo pri Slovenskem lingvističnem atlasu Tineta Logarja leta 1957 to že umaknjeno, seveda zaradi politične klime. Ko se danes slovenski jezikoslovci postopoma spet opogumljajo ter v svoje znanstvene analize uvrščajo tudi točke z ozemlja današnje Hrvaške, za katere se nato izkazuje, da gre za nedvomno slovenske govore, so pri tem deležni zelo grobih napadov hrvaških kolegov, ki jim očitajo nacionalizem in ekspanzionizem. Večina hrvaške stroke danes namesto na genetsko jezikoslovje, torej preučevanje besed glede na njihov izvor, prisega na tipsko jezikoslovje, to je razvrščanje besed glede na njihov današnji zven. Če poskušam to zelo plastično ponazoriti: namesto logike: ker ima delfin pljuča, je sesalec, ki živi v vodi in ni riba, hrvaški jezikoslovci pravijo: ker delfin živi v vodi, je kljub pljučam riba. Ob tem pa jim seveda na roko gre tudi sociolingvistični vidik: marsikdo, ki govori slovenska narečja, se zaradi življenja na Hrvaškem, obiskovanja hrvaških šol itd. počuti bolj Hrvata kot Slovenca.

Napeti odnosi med državama v zadnjih dveh desetletjih in pol so na slovensko manjšino vse prej kot blagodejno vplivali. Na hrvaškem popisu prebivalstva leta 1991 se je za Slovence opredelilo 22.396 oseb, leta 2001 pa se je to število skorajda prepolovilo, saj se je za Slovence opredelilo le še 13.173 oseb, 2011 pa zopet zmanjšalo, za Slovence se je opredelilo 10.517 ljudi.

Situacija je po demokratizaciji in osamosvojitvi obeh držav vendarle boljša kot pred tem. Do demokratizacije Hrvaške Slovenci niso imeli manjšinskega statusa. Nova ustava iz leta 1990 pa je omenjala tudi slovensko manjšino in zagotavljala njeno zaščito. Hrvaška je svojo ustavo nato spremenila in dopolnila leta 1997 in iz besedila izpustila slovensko manjšino. Hrvaška je

svojo ustavo spet spreminjala leta 2010 in po dolgotrajnih razpravah so Slovence znova vrnili v ustavo. Na normativni ravni Slovincem na Hrvaškem pripada visoka stopnja manjšinskih pravic, žal pa v praksi ni tako. Delno je to posledica visokih vstopnih kriterijev, ki jih Hrvaška postavlja, delno pa majhnega števila, razpršene poselitve ter relativno visoke stopnje asimiliranosti Slovencev.

Delovanje Slovencev na Hrvaškem temelji na društvih. Kulturnih društev je trenutno 16 in od leta 1992 so povezana v Zvezo slovenskih društev na Hrvaškem. Geografsko se društva razprostirajo od obmejnega območja pa vse do Dubrovnika. Najstarejše slovensko društvo deluje v Zagrebu. Sem so se priseljevali predvsem kot ekonomski migranti ter zaradi šolanja, saj je bila v Zagrebu prej ustanovljena univerza kot v Ljubljani, pa tudi kasneje je imela več fakultet. Leta 1890, ko je bil delež Slovencev v Zagrebu najvišji, so predstavljali kar 15 % vsega prebivalstva. To je tudi edina skupnost, ki ima duhovno oskrbo v slovenščini. Dvakrat mesečno prihaja mednje duhovnik iz Slovenije. Društvo Bazovica na Reki je bilo ustanovljeno leta 1947. V tem pomembnem slovenskem mestu so imeli med leti 1949 in 1953 tudi slovensko šolo. Še danes pa je na Reki sedem ulic poimenovanih po Slovencih. Pred kratkim sta bili, poleg kulturnih društev, ustanovljeni še dve drugi: kmetijsko društvo v Gorskem kotarju, ki mu bo Slovenija financirala tudi vzorčno kmetijo, in EU korak na Reki, ki se ukvarja z evropskimi projekti. Večina društev je bila ustanovljena šele po letu 2000. Slovenska identiteta se med temi ljudmi torej šele danes prebujata. Na najizrazitejšem območju slovenske poselitve, Gorskem kotarju, je bilo leta 1932 v Čabru ustanovljeno Sokolsko društvo, ki je imelo okoli 80 članov, ustanovitev pa je bila narodnostno motivirana. Društvo je delovalo do leta 1939. Po dolgem zatišju postaja novo društvo na tem območju, ki je lani praznovalo svojo 10-letnico, danes eno najbolj aktivnih. Na splošno je značilno, da imajo društva na avtohtonem slovenskem ozemlju veliko mladine, medtem ko imajo društva po večjih mestih, kjer prevladujejo mešani zakoni, s tem precej večje težave.

V zadnjem času velik interes žanjeta predvsem dva trenda: zanimanje za učenje slovenščine in študij mladih v Sloveniji. Učenje slovenščine, ki se je začelo kot dopolnilni pouk v društvih, vse bolj prehaja tudi kot izbirni predmet v redne šole. Študiju v Sloveniji pa delno botrujejo boljše cestne povezave in bližina (iz Gorskega kotarja je tako npr. do Ljubljane dobra ura, do Reke ura in pol, do Zagreba pa dve uri in pol vožnje), delno pa zavedanje o boljših kasnejših profesionalnih možnostih. Vezi med Slovenci na Hrvaškem in matico postajajo torej vse bolj tesne, slovenska identiteta pa se postopoma krepi.

Pogled med Slovence po svetu

Kako smo si Slovenci in Hrvati kot naroda kulturno podobni, pa se še bolj kaže iz razdalje. Med obiskovanjem slovenskih zdomskih skupnosti po svetu sem nemalokrat opazil, da so v slovenska društva aktivno vključeni in so se slovenskega jezika naučili posamezniki po rodu iz

Hrvaške. Enako zagotovo velja tudi obratno, a vendarle to kaže, da je razlaga o narodno zavednih Hrvatih in narodno nezavednih Slovencih preveč poenostavljena.

Slovenske skupnosti po svetu se danes še bolj spreminjajo kot zamejske. Žal je res tako, da v marsikaterem slovenskem narodnem domu, župniji in društvu še zadnji posamezniki pišejo epilog tamkajšnje slovenske zgodovine. A ne gre biti le pesimist. Poleg povojne politične emigracije v Argentini, ki je znana po svoji agilnosti in kjer so domovi še vedno polni mladine ter tudi četrta generacija še obvlada slovenski jezik, tudi drugod obstajajo skupnosti, kjer je slovenstvo še močno. Pogosto je tako, da mora skupnost priti do neke točke, ki je že skoraj kritična, da se začne spreminjati in iskati nove poti za prihodnost. Tako je seveda tudi logično, zakaj bi spreminjali nekaj, kar deluje. To je trenutno zelo vidno v Avstraliji, kjer so se bali, da so mladino, drugo in tretjo generacijo, že povsem izgubili. A ko so zanje začeli prirejati nove dogodke, ki (1) niso bili tako pogosti, saj si mladi v sodobnem tempu življenja ne morejo privoščiti druženja z mladostnimi prijatelji vsak konec tedna in (2) so njim samim pustili, da odločajo o obliki in vsebini srečanj, so mladi pobudo za ponovno krepljenje vezi lepo sprejeli. Da tudi sami še čutijo to vez, so lepo pokazali tudi ob nedavni smrti p. Valerijana Jenka, ki je dolga leta služil v Sydneyju, umrl pa v Sloveniji. Ker je bila maša slovesa v Sydneyju med tednom zjutraj, so sami sprožili pobudo, naj se ponovi tudi na nedeljo, da se bodo tudi sami lahko množično poslovili od svojega karizmatičnega vzgojitelja. Posledica šibljenja življenjske moči nekaterih skupnosti pa je tudi, da izginjajo politične razlike in spori. Naj povem resnično zgodbo. Najstarejši še delujoči pevski zbor v izseljenstvu, Zarja, je pred slabima dvema letoma v Clevelandu praznoval 100. obletnico delovanja. Na njeni obletnici pa sta kot gosta nastopila še dva zbora: Glasbena matica in Korotan. Glasbena matica se je v 30. letih prejšnjega stoletja odcepila od Zarje zaradi političnih razlik članov. Korotan so po prihodu v novo deželo ustanovili povojni politični begunci, saj so jim bila vrata v oba zbora zaprta. Sedaj pa so vsi trije zbori na oder stopili skupaj. V Torontu pa smo pred kratkim podobno združevanje videli na finančnem področju. Dve banki, ki sta bili desetletja odraz dveh političnih obrazov Slovencev v Kanadi, od lani uspešno delujeta kot ena banka.

Usoda slovenstva po svetu je, da se bo jezik postopoma izgubljal. A za razliko od Slovenije in zamejstva jezik v izseljenstvu ni meja narodne zavesti. To se danes najbolj kaže v ZDA, temu sledita tudi Kanada in Avstralija. Koliko slovenskega ponosa in zavednosti človek najde med temi ljudmi! Sredi Indiane sem srečal človeka v njegovih 60. letih, ki je nazadnje doma govoril slovensko kot otrok s svojo babico. A ves svoj čas namenja slovenstvu. Ko sem ga vprašal, zakaj mu je to tako pomembno, mi je odvrnil: »Well, it is in my srček, you know.« V Kaliforniji pa sem srečal pol mlajše dekle, že peto generacijo izseljencev, ki še nikoli ni bila v Sloveniji, a vse konce tedna preživlja v slovenskem domu kot prostovoljka. Na moje vprašanje, zakaj, mi je odgovorila: »It will always remain our mati Slovenija.«

V skladu s sodobnim globalnim trendom individualizacije se je ljudem vse težje etnično povezovati. Ko razmišljamo o naših rojakih po svetu, bo potrebno vedno več poudarka dati

individualnemu ohranjanju identitete. Za obe največji slovenski organizaciji v ZDA, zavarovalni družbi in kulturni ustanovi, Kranjsko slovensko katoliško jednoto in Slovensko narodno podporno jednoto, je danes značilno, da je število njihovih društev, ki so bila nekoč razsejana po vsej državi, že precej zdesetkano. Številna so se morala združiti ali zapreti zaradi premalo aktivnega članstva. A hkrati obe organizaciji beležita rekordno članstvo po individualnih članarinah in zavarovalninah!

Ko sem se o prihodnosti slovenskih skupnosti po svetu pogovarjal z vodjo slovenskega dušnega pastirstva v Argentini dr. Juretom Rodetom, mi je dejal, da ko so predstavniki organizacij v nekem pogovoru premlevali, do kdaj se splača in je mogoče ohranjati slovensko skupnost, prišli do jasnega skupnega zaključka: »To ni stvar načrtovanja in določanja rokov, vztrajali bomo, dokler bomo zmogli. Vsak pa naj se pri tem maksimalno potrudil.«

Med Slovenci po svetu je vse bolj prisoten pojav tudi ponovnega iskanja korenin. Govorimo lahko o reaktiviranih identitetah, o ponovno rojenih Slovencih. Naj z vami delim ganljivo zgodbo enega izmed mnogih takšnih posameznikov, ki sem jih srečal po svetu, ki so svoje že pozabljeno slovenstvo ponovno odkrili in želijo sedaj z vsemi močmi pomagati Sloveniji, da bi postala še uspešnejša država. Možak poznih srednjih let, ponosen Slovenec, mi je pripovedoval, da je družina po smrti njegove babice popolnoma izgubila vsak stik s svojimi koreninami. Ko je bil star sredi štirideset let, je med vožnjo z dopusta proti domu zagledal napis ene slovenske organizacije sredi ZDA. Dejal je: »Sploh nisem vprašal družine, zapeljal sem s ceste, ustavil avto in začel jokati. Našel sem samega sebe!« Ženo je prepričal, da morata v Slovenijo, da vidi, od kod prihaja rod. Ko sta z najetim avtom peljala čez državno mejo v Slovenijo, je zapeljal na rob, šel na kolena, vzel v roke slovensko zemljo in jo dal v levi žep srajce, »da bo čim bližje srcu«. Nadaljeval je: »Sedaj bom začel jokati, ker vedno jočem, ko to pripovedujem. Od takrat imam vedno pri sebi slovensko zemljo. In ta bo šla v grob z mano. Našel sem samega sebe in zdaj ko vem, kdo sem, ne smem tega nikoli več izgubiti.« In sredi Amerike je iz žepa srajce izvlekel vrečko slovenske zemlje.

Sociolog Zygmunt Bauman je že pred leti govoril o tekoči družbi, ko naj strukture in odnosi ne bi bili več trdni, ampak vedno bolj fluidni. Družbene spremembe so vedno hitrejšje in močnejše, tako bi danes lahko govorili že o plinasti družbi. Vse se meša, vse se spreminja, nič več nima stalne oblike. Tako tudi slovenstvo postaja le še ena od opredelitev, dejavnosti, pripadnosti in vrednot za današnjega človeka, ujetega v vse hitrejši vsakodnevni tempo življenja. Velike zasluge za to grede informacijski tehnologiji. A ta sprememba je hkrati tudi priložnost. Svet še nikoli ni bil tako majhen in tako povezan. Naj vam ob tem navržem anekdoto. Pri obisku rojaka in sokrajana v Avstraliji mi je povedal, da ko sta se z mamo v začetku 50. let prejšnjega stoletja preselila k očetu pod južni križ, bi se moral priti od njiju na železniško postajo posloviti tudi sorodnik, a ga nato ni bilo. Šele čez tri mesece sta lahko izvedela, ali je z njim vse v redu – en mesec potovanja z ladjo v Avstralijo, en mesec potovanja pisma nazaj domov ter nato en mesec čakanja na odgovor. Ta gospod danes preko

prenosne kamere, ki predvaja posnetek na internetu, dnevno spremlja dogajanje domačega kraja. Prav simpatično je, ko mi malo za šalo po facebooku napiše: »Danes pa si se ob tej in tej uri sprehodil skozi trg, videl sem te.« Med obiski rojakov po svetu mi skorajda vsakdo reče, da vsakodnevno preko interneta spremlja vreme, novice in dogajanje doma. Svet še nikoli ni bil tako povezan, oddaljenost še nikoli tako bližnja. Čeprav se slovenstvo po svetu spreminja, vendarle ohranja neko skupno os in željo po ohranitvi, zato tudi v tem kontekstu zagotovo lahko rečemo, da nas več povezuje kot ločuje, saj smo vsi Slovenci.

Kaj pa matična domovina?

Ob koncu se velja zazreti še na matično domovino. Ali ta primerno ceni zamejsko in zdmsko komponento našega naroda? Ali je bolj na mestu citat: »Žetev je obilna, delavcev pa malo?«

Čeprav Slovenija namenja pozornost sorojakom zunaj njenih meja, podpira različne iniciative in dejavnosti, pa je veliko tudi še pomanjkljivosti. Naj se danes omejim le na eno, ki jo želim posebej izpostaviti. Nerazumljiva je pasivnost slovenske države pri vprašanju spodbujanja povratništva Slovencev iz sveta. Če se ozremo na države, ki imajo odnos do svojih diaspor najboljše urejen, v mislih imam predvsem Irsko, Portugalsko, Armenijo in Izrael, je ena najpomembnejših njihovih politik povratništvo. Pri nas pa so določbe o repatriaciji ostale le mrtva črka na papirju, proaktivne politike za spodbujanje povratništva pa nikoli niso bile razvidne. Ko sem se v Buenos Airesu pogovarjal z enim vodilnih mislecev slovenske skupnosti v Argentini, dr. Markom Kremžarjem, mi je na moje vprašanje, kdaj je začela življenjska moč Slovencev v Argentini pešati, odgovoril: »Po osamosvojitvi Republike Slovenije. Pričakovali smo vabilo, vrnite se nazaj, dobrodošli boste med nami, dajmo skupaj graditi novo državo. Takšno vabilo je prišlo iz primerljivih držav, ki so se takrat osvobodile diktature, za njihove izseljence, iz Slovenije pa nikoli. To je za nas pomenilo veliko razočaranje in opaziti je bilo, kako upada zagon.« To je bila za Slovenijo velika zamujena priložnost in tudi danes je še tako. Slovenija, začni takoj sedaj. Spodbujaj vračanje rojakov domov, tako iz demografskih razlogov kot zaradi kulturne obogatitve. Ti, ki poznajo več kultur, več jezikov, več političnih ureditev, več poslovnih sistemov in niso vpeti v slovensko korupcijsko hobotnico, lahko prinesejo nov zagon, nove poglede, novo energijo. Lotimo se tega čim prej!

Država Slovenija je z začetkom svoje samostojne in demokratične poti postavila nov odnos tudi do rojakov v zamejstvu in po svetu. A zdi se, da je s tem področjem enako kot z demokratizacijo nasploh: nikoli ni bilo dokončano. Vzpostavitev odprte, svobodne in pluralne družbe ni dogodek, ampak proces. Kot se nam kaže, je to dolgotrajen proces. Nismo še tako daleč, da bi imeli različni pogledi, ideje in vizije enako domovinsko pravico in možnost javnega soočanja. Država, kjer bo nekaj samoumevnega, da se na oblasti izmenjujejo različne politične opcije, je šele pred nami. Država, v kateri bodo tudi rojaki iz zamejstva in sveta enakopraven ud. Ne želim pa biti preveč pesimističen. Človeka, enako pa naj velja za narod,

državo, družbo, ne ocenjujemo po številu padcev, ampak kolikokrat se pobere. Prepričan sem, da ima naš narod še življenjske moči, da se dvigne tudi iz stranpoti zadnjih 25 let, ki jih ob številnih dosežkih žal tudi ni manjkalo in na katere ne moremo biti najbolj ponosni in so preveč zasenčile vse uspehe.

Zagotovo imamo Slovenci danes različne poglede na stanje slovenske države in v kateri smeri naj poteka njen nadaljnji razvoj. A tega ne gre razumeti preveč tragično. Idejni pluralizem je temeljni atribut vsakega modernega naroda. Za preživetje vsake države in naroda pa je potrebno spoštovanje splošnih civilizacijskih in demokratičnih norm ter uskladitev vsaj glede temeljnih vrednot za skupno prihodnost. Prepričan sem, da je lahko in tudi mora biti ena takšnih skupnih programskih točk za našo prihodnost tudi odnos Slovencev v matici do rojakov v zamejstvu in po svetu. Za nekatere je odnos do širnega slovenstva odraz domoljubja in je pozitivna naravnost samoumevna. Drugi, ki verjamejo v multikulturalizem in t. i. odprtost, lahko pri svojih prepričanjih ostanejo načelni le, če to zagovarjajo tudi za ljudi slovenskega rodu zunaj Slovenije. Tretji so mogoče idejno izpraznjeni in je njihov ideal le kapital in dobiček. Niti ti ne morejo spregledati zamejstva in izseljenstva, tudi na tem področju ponujata matični domovini veliko priložnosti. Tudi iz matične perspektive lahko torej ponovimo, da smo vsi Slovenci in nas več združuje kot ločuje.

Za nas kristjane pa pripadnost lastnemu narodu ni le ena od možnosti v diapazonu razumnih odločitev, ampak tudi evangelijska resnica. Zapoved »ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe« jasno določa: najprej moraš imeti rad sam sebe, vedeti, kdo si, biti samozavesten v svoji istovetnosti, da si nato lahko spoštljiv, odprt in ljubezniv do drugih narodov. A še vedno – ljubiti sosednji narod tako kot svojega, če smem zaključiti s šaljivo prisposodbo, bi bilo tako, kot ljubiti sosedovo ženo oziroma moža tako kot svojega. V naravi stvari je, da kar ti je najbližje, najbolj čutiš za svoje. Za vse nas je lepa demonstracija tega zagotovo tudi vsakoletno romanje treh Slovenij na Sv. Višarje. To je naša pot v Emavs, romanje skozi življenje osebnih usod, ki skupaj tkejo usodo našega naroda. Vse to pod varno roko nebeškega Očeta.

Dragi romarji, hvala vam za potrpežljivo poslušanje. Bog živi vse tri Slovenije in vse, ki jih imamo radi!